

CENTRE FOR I-TAUKEI STUDIES

Semester 1 Year 2016

FINAL COURSE EXAMINATION PAPER

ITKFII: FOUNDATION ITAUKEI LANGUAGE I

Important Instructions to Students:

1. Read the questions, instructions carefully and answer the questions.
2. You are allowed an **extra 10 minutes reading time** (during this time, you are not allowed to write with pen) and **180 minutes (3 Hours) to complete this paper**.
3. Silent, non-programmable calculators are allowed, but not supplied.
4. Write all your answers in the answer booklet provided. If you need extra sheets, please ask from the supervisor. Write your name, course code and student identification number in the answer booklet and in the attendance sheet.
5. **This Final Course Examination Paper is worth 100 marks contributes 50% of the total course assessments.** Students must **at least score 40%** in this final exam to pass the course.
6. This paper contains two (2) sections A and B. All questions in section A are compulsory. Answer **ONLY 6** questions in section B.
7. Write all your answers legibly. The marker has the right to award zero for answers that are not legible.
8. This is a **Closed Book Examination**. The University views plagiarism, cheating and dishonest practice as serious offences and if found, offenders are penalized.

Examination Paper Content (Format):

<u>Section</u>	<u>Question</u>	<u>Content</u>	<u>Marks</u>	<u>Suggested Time</u>
A	1-3	Short Answer Questions	10	20 minutes
A	4-6	Short Answer Questions	30	35 minutes
A	7-8	Short Answer Questions	30	35 minutes
B	1-7	Long Answer Questions (Choose Any SIX out of Seven)	30	90 minutes
		TOTAL	100	180 Minutes

IDUSIDUSI

- 1.0 Vola kece na nomu isau ni taro ena ivola ni saumitaro.
- 2.0 E vitu taucoko na draunipepa ka, wili kina na taqana e tuba.
- 3.0 Vola na ivakatakilakila vakanaba ena imatai ni drauniveva ena ivolanisaumitaro.
- 4.0 Kevaka o vakayagataka eso tale na drauniveva, raica me volai vakamatata na naba ni taro. Vesuka vata kei na ivolanisaumi taro.
- 5.0 Erua na wasewase ni taro.

Na Wasewase A e 40 na maka. E tiko kina e walu na taro. Mo sauma kece na taro.

Na Wasewase B e 60 na maka. E tiko kina e vitu na taro. Mo sauma ga e ono.

WASEWASE A

(40 na maka)

Mo sauma kece na walu na taro ena iwasewase oqo

TARO 1

Era vakatokayacataka na noda qase na veivula ena ika, kei na iteitei. Mo vola mai na yaca ni vula vakaViti oqo:

- (a) Feperueri
- (b) Epereli
- (c) Jiune
- (d) Seviteba
- (e) Noveba

(5 na maka)

TARO 2

Vakamacalataka na veikidavaki vakavanua oqo

- (a) Qaloqalovi
- (b) Cavuikelekele
- (c) Qalowaqa
- (d) Vakasobu
- (e) Vakamamaca

(5 na maka)

TARO 3

Na cava na ibalebale ni vosavosa vakaViti oqo:

- (a) Vakana qio
- (b) E sega ni ura me sa tei damu
- (c) E vaka na ivana ni Rogovoka
- (d) Qalova uaua na moka
- (e) Lutu na niu, lutu ki vuna

(5 na maka)

TARO 4

E maroroi na veiwekani voleka vakadra ena itovo ni veivakarokorokotaki vakaveiwekani eso. Vakamacalataka na itovo kei na ivakarau e salavata kei na veiwekani oqo

- (a) Tabu ni veiganeni
- (b) Tabu ni veivugoni
- (c) Na vevakarokorokotaki ni veiwatini
- (d) Na tabu ni veidakuni
- (e) Na vevakarokorokotaki ni veiluveni (5 na maka)

TARO 5

Vakamacalataka na ivakarau ni veikidavaki edau vakayacori ena veigauna oqo:

- (a) Ni sucu edua na ulumatua
- (b) Ni qai tadu vakadua yani na ulumatua ki na nona koro ni vasu
- (c) Ni ciqomi edua ni lesu mai vakavuli e vanua tani.
- (d) Ni Curu se kana iBure na gonetagane
- (e) Ni butudravu edua na goneyalewa (5 na maka)

TARO 6

Na isaluwaki tale ga ni bula vakaitaukei na veimaliwai ena veiwekani vakavanua.

Vakamacalataka mai na veivakarau ni veiwekani oqo:

- (a) Na veimataki
- (b) Na veibatiki
- (c) Na veitabani
- (d) Na veitauvutaki
- (e) Tako kei Lavo

(5 na maka)

TARO 7

Mo vakacavara na iwiliwili vakaViti oqo

- (a) 10 na qio sa dua na
- (b) 10 na ika lelevu sa dua na
- (c) 10 na vai sa dua na
- (d) 10 na sogā sa dua na
- (e) 10 na vuaka sa dua na

(5 na maka)

TARO 8

Mo vakamacalataka na ibalebale ni veika eso era dau vakaitavi kina na marama ka koto oqori era:

- (a) Na tabisa
- (b) Na ivakacoa
- (c) Na takitaki
- (d) Na veisiko
- (e) Na cere

(5 na maka)

WASEWASE B**(60 na maka)**

Sauma ga e ONO na taro ena iwasewase oqo. E vitu na taro e soli tiko yani.

IMATAI NI TARO Na lawa**(10 na maka)**

Na noda vakatautauvatataki na kawa tamata taucoko e na noda vanua oqo o Viti e dusia koto edua na lawa levu ni vuravura.

- (a) Na cava na lawa levu oya.
- (b) E tauyavutaki ena gauna cava.
- (c) Mo vakamacalataka mada na duidui e kune ena lawa oqo kei na dodonu ni iTaukei ni vanua.
- (d) E vakaduri ena gauna cava na lawa e kovuta na dodonu ni iTaukei ni vanua.

IKARUA NI TARO Na matanitu iTaukei**(10 na maka)**

Na matanitu iTaukei e tauyavutaki me qarava na veika taucoko me baleta na noda tiko vinaka na kawa iTaukei kei na maroroi ni qele. Mo vakamacalataka:

- (a) na vinaka ni kena cicivaki
- (b) na ituvatuva ni kena cicivaki (mai na ulu ni veiliutaki ki na yasana ka yaco sara kina veikorokoro)
- (c) na yabaki e tauyavutaki kina
- (d) na itavi nei Ratu Sukuna ena vidaividai ni qele ni iTaukei

IKATOLU NI TARO Vosa ni vulagi dokai**(10 na maka)**

O iko na Minisita ni tabagone kei na qito. O sureti mo lai vulagi dokai ena dola ni koronivuli ni vuli cakacaka (vocational) e Lawai, Sigatoka. E veitaudonui na siga oqo kei na siga ni vakananumi ni tu galala nei Viti (Fiji Day). Mo vosa ena ulutaga:

"Na cakacaka kei na vakayagataki vakayalomatua ni taledi"

IKAVA NI TARO **Vosa ni veikidavaki**

(10 na maka)

O iko o digitaki mo Tuirara ena nodra Siga Tabu na itabagone. Mo vola na nomu vosa ni veikidavaki ena gauna ni lotu ena veimama ni tini ena mataka. Mo qarauna me tiko na veika oqo:

- i) me dua na ikau ni nomu vosa,
- ii) me rua na iwasewase ni nomu vosa – e dua vua na dauvunau ka kenai karua vei ira na vulagi mai e valenilotu kei ira na lewe ni vavakoso

IKALIMA NI TARO **Na maroroi ni itovo, sulusulu kei na vosa**

(10 na maka)

E sa kauwai sara tiko vakalevu na tabana ni iTaukei (iTaukei Affairs Board) na kena sa vakayagataki tiko vakalevu na vosa vakaVavalagi, ka era sa ra tobo itovo vovou vakalevu na gone ena gauna nikua. Era sa sega soti ni kauwai vakalevu me vosataka na noda vosa, isulusulu kei na itovo ni vakarokoroko vakaViti ka sa vakavuna me sa luluqa kina na veika eda kilai tani kina. Mo vola edua na nomu vosa ni veisisivi vosa (oratory contest) ena ulutaga. **“Na maroroi kei na taqomaki ni vosa, isulusulu kei na itovo vakaViti ena gauna nikua”** (150-200 na vosa)

IKAONO NI TARO **Na vakalailaitaki ni basulawa**

(10 na maka)

O iko na turaganikoro ni koro o Nadali. Mo vakatututaka ena bese ni yasana o Tailevu e lima na vakasama ka rawa ni vukea na vakalailaitaki ni basulawa ena veikorokoro vakaViti. Mo vakamacalataka yadua na vakatutu oqori kei na veika ena vakavurea na sautu ena veikorokoro.

IKAVITU NI TARO Na vuvale mamarau

(10 na maka)

Na tiko bulabula kei na mamarau ena loma ni matavuvale e e itatarovi ni mate (chronic illness) ka vakavu mai na kana vakaca.

- a) Vakamacalataka na kakana cava mera vakani kina na gone ena veigauna oqo:
 - i) gauna ni nodra buketetaki
 - ii) gauna ni nodra tubu me yacova na yabaki tolu (2m)

- b) Vakamacalataka na tolu na iwasewase ni kakana me kania edua me rawa ni tubu bulabula kina.
 - i) eratou na vukea vakacava na tubu ni yago na tolu na iwasewase oqo. (3m)

- c) Na veiqaravi cava tale o nanuma me caka vua na gone me ikuri ni kakana bulabula me rawa ni tiko bulabula kina na gone. (2m)

- d) Vakamacalataka na tolu na basoga ni veiqaravi nei tama kei tina me vukea na gone me vuku, yalomatua, raiyawa ka gugumatua ena vuli kei na cakacaka. (3m)

SA YALA EKE